

LXXVIII

Краєзнавчі читання

імені
о. Петра Лебединцева

Біла Церква
2025

**Департамент культури та туризму
Київської обласної державної адміністрації
КЗ КОР «Білоцерківський краєзнавчий музей»**

LXXVIII

(78)

Краєзнавчі читання

імені

о. Петра Лебединцева

11 грудня 2025 р.

**Біла Церква
2025**

Олександр Ярмола,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософських та політичних БНАУ
Катерина Велика,
асистент кафедри філології,
педагогіки та методики викладання БНАУ

План парку «Олександрія» в схематичному вигляді кінця 1920-х років

Сьогодні дослідникам відомі різноманітні зображення плану парку «Олександрія», які належать до різних періодів його існування. Ці зображення мають різний ступінь точності, детальності, виконані в різному масштабі та з різною метою.

Одним з цікавих подібних зображень є план парку «Олександрія», який був виконаний у кінці 1920-х років. На ньому відтворений період існування парку Олександрія, коли він знаходився у володінні Білоцерківського сільськогосподарського технікуму³⁴.

Сьогодні парк «Олександрія» – величезний природно-мистецький комплекс. Як зазначається на офіційному сайті парку: «Сучасний дендропарк «Олександрія» – найбільший архітектурно-оформлений парк в Україні, площею 400,67 га»³⁵. З цього ж приводу директор Державного дендрологічного парку «Олександрія» НАН України к.б.н. Наталія Сергіївна Бойко, зокрема зазначає: «... у 2010 році, Указом Президента України Віктора Ющенка, парку було

---

³⁴ Парк «Олександрія» було передано Білоцерківському сільськогосподарському технікуму у вересні 1921 року (див.: Власенко В.М., Стародуб О.В., Чернецький С.А. Білоцерківський аграрний університет: від витоків до сьогодення. – Біла Церква, 2005. – С. 68; Галкін С. І., Бойко Н. С. Дендропарк "Олександрія" НАН України – 70 років у складі Національної Академії наук України: історичний шлях та сучасність. Інтродукція рослин. 2018. № 1. С. 41-49. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001059548>;

Ярмола О.В. Парк «Олександрія» у 1920-х –на початку 1930-х років. (До проблеми охорони пам'яток культури та природи на Білоцерківщині) / О. В. Ярмола // Поросся: Студії з історії Південної Київщини. – Біла Церква: Мустанг, 1999. – Т. 1. – С. 86-109. – <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/5733>).

³⁵ <https://www.alexandria-park.com.ua/istoriya>

LXXVIII (78) Краєзнавчі читання імені о. Петра Лебединцева

повернуто історичну територію – урочище «Голендерня», і дендропарк «Олександрія» став найбільшим за площею дендропарком в Україні (400,67 га)»³⁶. Проте, ще нещодавно, площа парку була дещо меншою. Розширення її відбулося у межах, й дещо за рахунок прилеглих територій, які сьогодні серед місцевих мешканців носять назви: «Нова Голендерня», «Гайок» та ін. Історичні межі парку, назву та статус суміжних територій ми можемо визначити, користуючись історичними планами, одним з яких і є план, який ми можемо розглянути³⁷.

Історичним контекстом створення цього плану, як вже зазначалося, є період володіння парком Білоцерківським сільськогосподарським технікумом. Як відомо з документів, у другій половині 1920-х років виникає ідея використання парку не лише як навчального господарства технікуму, але й переведення самого технікуму з центральної частини Білої Церви (будівлі колишньої Білоцерківської гімназії) до парку «Олександрія». Свідченням цього є архівний документ, у якому обґрунтовується така необхідність³⁸:

«За 5 років існування Білоцерківський С/Г Технікум значно зріс; учебно-наукове устаткування його проведено в такій мірі, що дає змогу провадити не тільки учебну, але й науково-дослідчу роботу.

---

³⁶ Бойко Н.С. Сергій Іванович Галкін – науковець, наставник, ентузіаст-краєзнавець // Пріоритетні напрямки дослідження Голонасінних у сучасних умовах: Мат. Першої між нар. наук. конф., присвяченої пам'яті д.б.н. С.І. Галкіна на честь 70-річчя від дня народження, 21-22 жовтня 2020 року – Біла Церква: Білоцерківдрук, 2020. С. 17. - <https://www.alexandriapark.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/Пріоритетні-напрямки-дослідження-голонасінних-у-сучасних-умовах.-Збірник-конференції.pdf>

³⁷ ЦДАВО України. Ф.166. Оп. 6. Спр. 4341. Арк. 60. (Див.: Фото 1; Виходячи з відсутності на плані позначень «міського Водогону», початок будівництва якого припадає на середину 1928 року, ймовірно план був накреслений у першій половині 1928 року).

³⁸ Лист Білоцерківського сільськогосподарського технікуму до Народного комісаріату освіти від 3 липня 1927 р. (ЦДАВО України. Ф.166. Оп. 6. Спр. 4340. Арк. 1-1 зв.)

LXXVIII (78) Кращі читання імені о. Петра Лебединцева

Гірше стоїть справа з шкільним господарством, яке не може розвиватись як зразкове та учебно-дослідче через територіальну відірваність від школи. Разом з тим терпить й навчальна частина при налагодженні студентських практичних робіт. Крім зайвої трати часу студентами на відвідування робіт, а також спізнень і пониження продуктивності самої праці, постановка досвідів по різних галузях, потрибуюча чергувань на протязі повного терміну, не може бути повністю погоджена з аудиторними роботами; відірваність педперсоналу не дає можливості провадити належним чином керування учбово-демонстративними роботами та виконання самостійних курсових та дипломних робіт в умовах польового досліджу».

Важливим документом, який до певної міри може вважатися «пізнім коментарем» до плану парку, є лист директора музею Федота Микитовича Іванова, який він надіслав 18 березня 1930 року до Упрнауки Народного комісаріату освіти (див.: Додаток 1).

Опис документа

«План парку Олександрія в схематичному вигляді»³⁹

У верхній частині аркуша, праворуч напис: «План парку «Олександрія» в схематичному вигляді».

У нижній частині аркуша плану по центру напис: «Масштаб 100 саж. в 1 дюймі».

З півночі парк обмежується шляхом, який має підпис: «Шосе – шлях в м. Б. Церкву» із стрілкою з заходу на схід, що позначає напрям руху до міста Біла Церква.

На північ від парку землі підписані: «Ур. Гайок».

У північно-західній частині парку зображено прямокутник з написом «сад» та позначений цифрою «5».

Південна частина парку обмежена схематично позначеною річкою й має підпис: «Річка Рось» із стрілкою з заходу на схід, що позначає напрям течії.

---

³⁹ ЦДАВО України. Ф.166. Оп. 6. Спр. 4341. Арк. 60.

LXXVIII (78) Краснавічы чытання імені о. Петра Лебедінцева

Південний беріг річки Рось позначений: «Ур. Нова Голендерня – Технік-ма».

Західна частина парку від шосе до річки Рось обмежена нерівною лінією, яка проходить з півночі на південь, та відмежована від ділянки землі, яка підписана: «Ур. Ст. Голендерня».

Східна частина парку від шосе до річки Рось відмежована нерівною лінією, яка проходить з півночі на південь, та відмежована від території, яка підписана: «село Олександрія».

У нижній частині аркуша, праворуч розміщений напис, який роз'яснює цифрові позначення:

«Умовні знаки:

1. Зруйнований палац
- 2, 3, 4. Зруйновані 2-х поверхові ж[итлові] будинки
5. Сад-мур – різні породи
6. [Сад] руський – [різні породи]
7. [Сад] сливняк
8. Житлове помешк[ання] с/г ферми
9. Амбар
10. Літня лабораторія
11. Вегетаційний будинок
12. Підва[л?] с/г ферми
13. Пасіка – будинок
14. Палієва гора «Заповідник»
- [15. Паром?] ⁴⁰
16. Парк – різні лісові породи».

Таким чином на плані можемо побачити, що навпроти парку «Олександрія», на протилежному березі річки Рось знаходиться місцевість із назвою «урочище Нова Голендерня», яка на той час, як і територія парку, належала Білоцерківському сільськогосподарському технікуму. Західна ділянка парку межує із місцевістю, яка має назву «урочище Стара Голендерня». Північно-західна ділянка парку межує

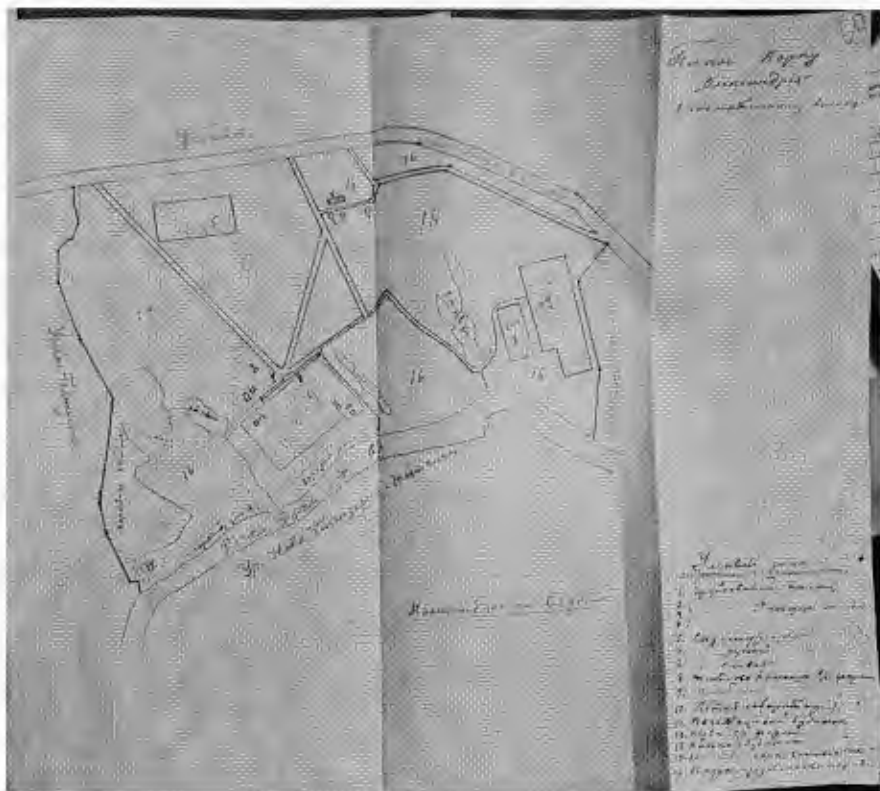
---

⁴⁰ Пункт 15 у написі відсутній, але виходячи з самого плану, цією цифрою позначено – паром через р. Рось.

LXXVIII (78) Креснавіччя імені о. Петра Лебединцева

через шосе із місцевістю, яка названа авторами плану – «урочище Гайок». Також можемо побачити на плані місця розташування зруйнованих будівель – палацу та павільйонів і деяких інших споруд (позначені цифрами). Цифрою 15 на плані позначено ділянку, що з'єднує два береги ріки Рось. Хоча у переліку умовних позначень ця цифра пропущена, можемо припустити, що це місце розташування парому, про існування якого згадують старожили Білої Церкви.

В цілому план, незважаючи на свою схематичність й явну неповність, може слугувати важливим джерелом для уточнення наших знань про парк «Олександрія» другої половини 1920-х років (фото 1).

Фото 1. План парку «Олександрія», друга половина 1920-х років.

ДОДАТКИ

Документ №1 (фото 2)

ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 1749. Арк. 71-72 зв.

//Арк. 71//

УСРР
Білоцерківський
Окружний
Археологічно-Етнографічний
музей

Березня 18 дня 1930 р.

Ч. 209

М. Біла Церква

До Народнього Комісаріату
Освіти
Упрнауці

Надсилаючи плян парку Олександрія (ім. Раковського[]) та копію акта від 16/III Комісії сприводу огляду руїн від будинків в парку й взагалі всього парку, докладаю слідуєче:

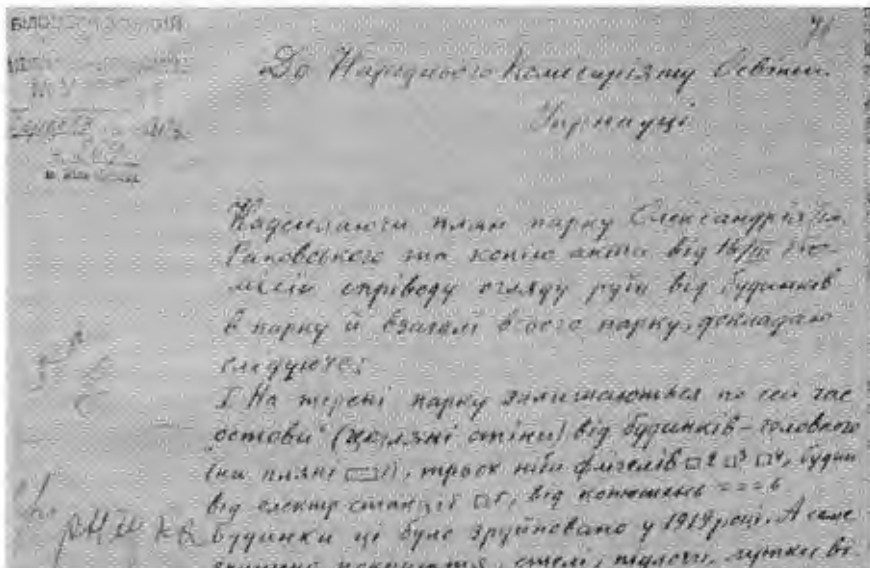
I. На терені парку залишаються по сей час «остови» (цегляні стіни) від будинків – головного (на пляні [ ] 1), трьох ніби флігелів [ ] 2 [ ] 3 [ ] 4, будин від електр. станції [ ] 5, від конюшень = = = 6.

Будинки ці було зруйновано у 1919 році. А саме знищено покриття, стелі, підлоги, лутки віконні та дверні. Залишилися лише тільки цеглові часті (червоної цегли, яка дуже піддається природним руйнуванням), які за одинадцять років, залишаючись без прикриття (в чому вина Технікума), дійшли до повного знищення. Зараз це дійсно руїни – карниза, штукатурка, верхні ряди кирпича отвалилися; всюду поробилися трещини; цегла намокла й вивітрілася і т. д. Зараз спасти ці руїни дійсно не можливо.

II. На терені парку є альтанки «Потьомкіна» (на пляні [ ] 1), «Ехо» (на пляні [ ] 2); мостики [ ] 1 китайський, [ ] 2 мазепинський, [ ] 3 чавунний та ще [ ] 4, [ ] 5; фонтани [ ] 1 та [ ] 2; пруди 1, 2, 3, 4; оранжерея [ ]

Стан цих пам'яток мистецтва такий:

Альтанка «Потьомкіна», в виді раковини, поки що ціла, зруйнований верхній карниз, залізне покриття поржавіло, вода тече по кирпичу, альтанка.

Фото 2.

//Арк. 71 зв.//

Руйнується з кожним снігом, з кожним дощем. Необхідно зараз-же покрити новою бляхою.

Альтанка «Ехо» в плачевнішому виді. Це була підковоподібна стінка, на кінцях невеликі квадратні ніші (кімнатки), перед стіною колони; стіна, ніші і колони під одною кришою. Зараз стоять – стіна, ніші та навпіл зруйновані колони під один кінець чотирі та під другий дві. Все без криші.

Необхідно зараз же це спасти від дальнішої руйнації.

Мостики не дуже зіпсовано. Але треба де-що зробити, щоб надати первісний вигляд.

Водограї – другий непопсований, а перший потребує ремонту.

Пруди – вина Технікуму, що доведені до такого стану. Мабуть, поки була риба, то їли, а далі? Треба, мабуть, ще одного «хозяїна», щоб спас пруди, в яких вирощувалися коропи й на водах чистеньких плавали білі лебеді. А зараз – «затикай нос и отворачивай глаза».

LXXVIII (78) Кращі читання імені о. Петра Лебединцева

Оранжерея – тутечки хозяйство Технікума, тутечки фрукти, тутечки виноробство, тутечки джерело прибутків. А тому, т. зв. Оранжерея кое-як підтримується.

III. На терені парку, неподалеку від річки Росі та водогону на все місто, як на[р]очито на уклоні до річки та водогону, рядом з оранжереєю, поміщається так зване товарне хозяйство Технікума – корови кількістю де-кілька десятків. Для дерев і для оранжереї це гарно, а для мешканців міста, не знаю. Треба запитати сан надзор.

Розглянувши парка, Комісія вирішила коротко й чітко – руїни розібрати, короварні винести на край парку.

Це гаразд. Алеж треба обумовити ось так:

I. З руїн від будинків зробити фотознімки. Руїни розібрати.

Під цими бувшими будинками льохи теж розібрати.

Розбірку провадити за натуру, або за гроші. Цеглу від розбірки використати у першу чергу на ремонт пам'ятників мистецтва – альтанки та мостики. У другу чергу на потреби Технікума, Містгоспа та Окрумузею.

II. Перелічені під цим арт. пам'ятники мистецтва альтанки, мостики, самограї, пруди, оранжерею ні в якому разі не знищувати, а навпаки зараз же, у першу чергу, в рахунок за цеглу від розборки руїн та частично в рахунок Держ. відпуску возстановити та отремонтувати. Пруди очистити.

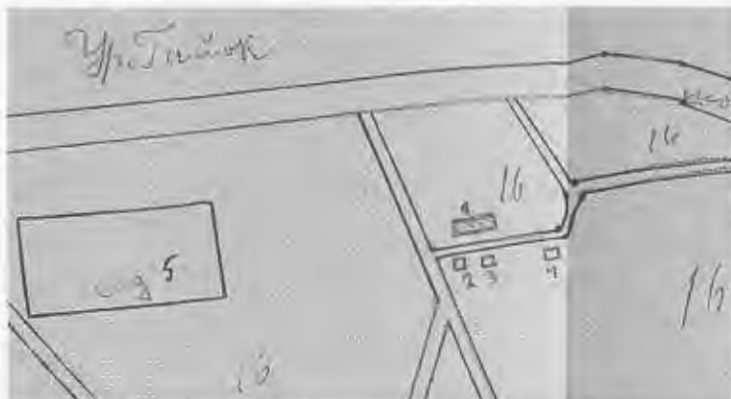
//Арк. 72 зв.//

III. Що до господарства «коровані», то перенести не тільки на край парку, а навіть винести зовсім за парк, у бік по шляху на Сквиру. Додаю тільки – зробити це негайно.

IV. Додаю, в'їзд до парку теперішній зачинити. Зробити в'їзд колишній по шляху, за мостик[ом.] Так було й за Браницької: першими воріт[ми] їздили лише на гулянку де-коли самі Браниць[кі.] а взагалі до господарства їздили ворітми, що за мостиком. Гулянки екипажами по парку заборонити.

V. Як можно найскоріше за рахунок цегли від розборки руїн окопати ровами весь парк.

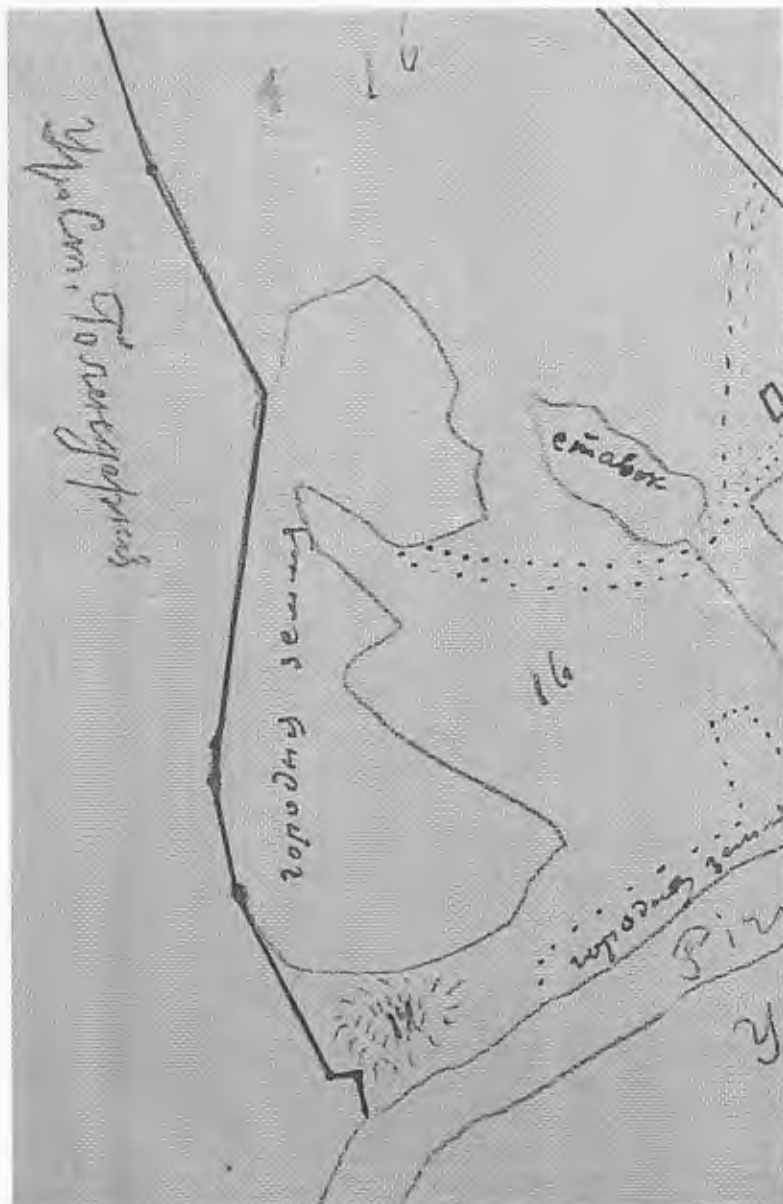
Директор БЦ Окр Музею [підпис Ф. Іванова]

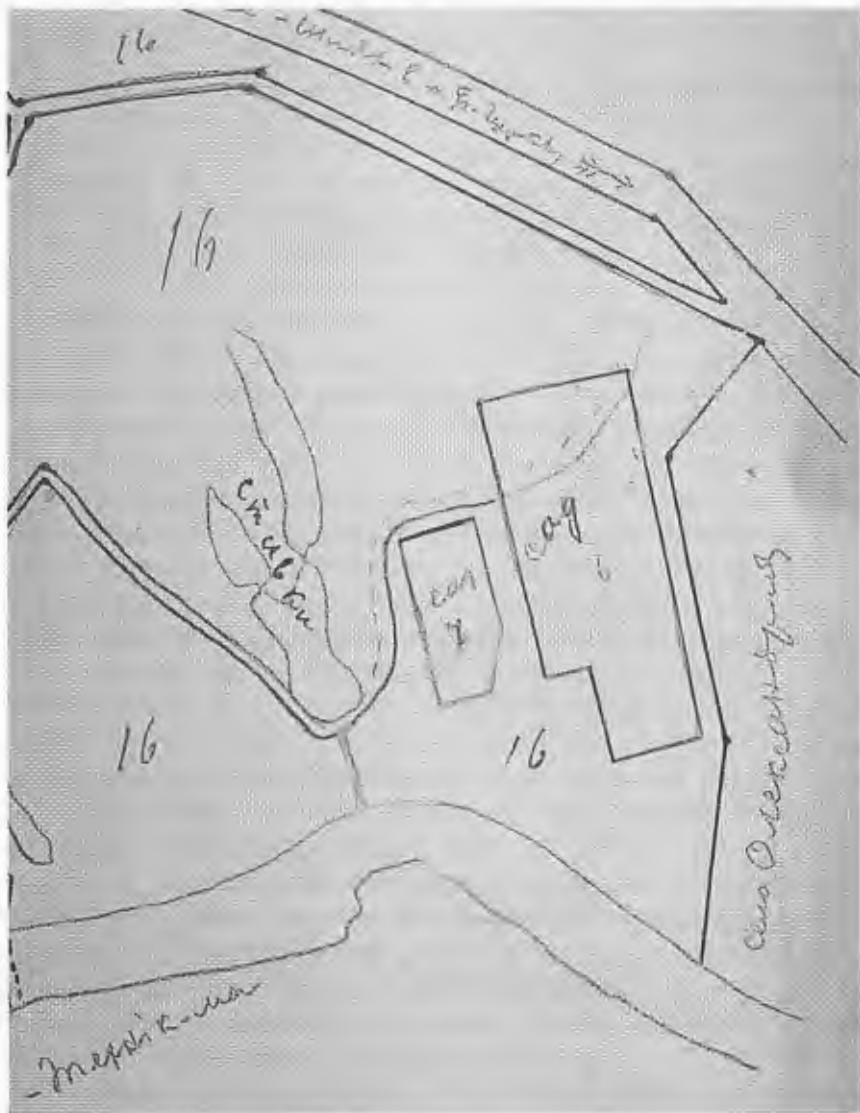
Фрагмент плану 1. Північна частина парку.

Фрагмент плану 2. Південна частина парку.

Фрагмент плану 3. Західна частина парку.

Фрагмент плану 4. Східна частина парку.

LXXVIII (78)
Краєзнавчі читання

імені
о. Петра Лебединцева

11 грудня 2025 р.

Редакційна колегія:

директор музею **Афанасьєва О.В.** (головний редактор),
заступник директора з наукової роботи **Петренко В.В.**,
учений секретар **Чернецький Є.А.**,
старший науковий співробітник **Поплавська С.П.**

КЗ КОР «Білоцерківський краєзнавчий музей»
09117, Київська обл., м. Біла Церква, площа Соборна, 4
тел. (04563) 5-55-52, моб. (096)977-09-71;
bts-museum@ukr.net
www.bkm.in.ua

Свідоцтво про внесення до Держреєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 2612 від 12.09.2006 р.
Ідентифікатор в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа:
R30-01493.